

Драгана Белеслијин

У СЛАВУ СРПСКОГ ЗВУКОВЕЗА

Часлав Ђорђевић, *Српски сонети (1768–2008: Избор, шийологија)*,
Службени гласник, 2009.

Антологију српског сонета припремао је Часлав Ђорђевић руководећи се двојаким принципом: одабрати најбоље, најинспиративније, најзвучније, с једне стране, и одабрати оно најрепрезентативније, с друге стране. Антологичарски дух, пажљив и систематичан, међу хиљадама и хиљадама сонетних страница, међу стотинама српских песника, пред читаоца је изнео тристотинак страница и око двеста педесет различитих сонета. Избор сонета уоквирен је студијом „Сонет – звучна мала кутија у коју стане цео свет” и „Појмовником посебних сонета”, те одломцима из студија о сонету Валтера Меха, Светозара Петровића, Мирјане Д. Стефановић и Николе Грдинића. Сама антологија подељена је у четири целине: прва је посвећена најстаријем сонетном облику, петраркистичком сонету (схема 4 + 4 + 3 +3), друга шекспировском (4 +4 +4 +2), трећа носи назив „Сонети о сонету”, а четврта обухвата типологију посебних сонета.

Колико је посао антологичара захтеван, уочава се већ на првом кораку: треба утврдити критеријуме према којима се једно дело вреднује више него неко друго. Часлав Ђорђевић, међутим, дилему нема: он одређује сонет као форму унапред дату, форму која спутава, али и ослобађа, као богатство и сагласје различитих елемената: „песникова инвентивност, богата мисаоност и осећајност, осећај за суптилну игру формом, за односе међу деловима; смисао за меру, склад и духовност”. Наилазећи на „отпор унапред дате форме”, сонетотворац мора да је испуни садржајем који се неће преливати, али га неће ни недостајати. Управо између академског, сумираног знања о сонету и песничке има-

гинације, респектујући и једну и другу страну, песничку и аналитичку, формирао је Часлав Ђорђевић своју дефиницију сонета, каткад полемички интонирану, али јасну и доследну, која се надовезује на антологију Драгутина Вујановића из 1996. године, прву и, до појаве Ђорђевићеве антологије, једину антологију сонета у нас.

Баш као и песник-антологичар Миодраг Павловић, о којем је надахнуто писао (књиге *Миодраг Павловић – њесник хуманистичке еџике* и *Песниково свевиђе око*), Ђорђевић ће провући српски сонет кроз историју српског песништва, почев од године 1768, када је Захарије Орфелин објавио сонет у *Славеносериском маџазину*. Док почетке сонетне песничке праксе у Срба одликује поштовање формално-метричких канона, новија сонетна историја у контексту модерног, па и авангардног, неоавангардног и постмодернистичког песништва, сонет варира различитим додацима, одузимањем стихова, специфичним графичким, интертекстуалним, метатекстуалним, па чак и интермедијалним решењима, која иду у правцу речитог раскивања раније скованих облика. При том, бележи Ђорђевић, стих од формалних стега ослобађају већ романтичари, јер „романтичарској емотивној силовитости и распојасаности и није баш много било комотно у сонету”.

Као и у осталим областима свога деловања, авангардисти су и у сонету оставили траг не само на деструисању стабилне конструкције, на поремећају сонетне равнотеже, већ и на тематско-мотивском плану, уносећи нове, космолошке теме и бојећи га дотад непознатом меланхолијом и песимизмом.

Поглавље посвећено петраркистичком сонету почиње песмом „Сонет” 3. Орфелина, а завршава „Клатном” савременог песника Дејана Алексића. Међу песницима 19. столећа антологијске сонете дали су: Јован Пачић, Јован Дошеновић, Сава Мркаљ, Никола Боројевић, Медо Пуцић, Јован Илић, Бранко Радичевић, Ђура Јакшић и други. Формалну захтевност сонета испуњавала је модерна поетска пракса, чији су представници Алекса Шантић и Милан Ракић заступљени са по три сонета, а Јован Дучић са пет. Лук петраркистичког сонета свија се преко авангардних песника све до песника млађе генерације (Драган Хамовић, Дејан Алексић), а његови важни представници, осим побројаних, јесу и: Милосав Тешић, Слободан Стојадиновић, Ненад Грујичић, Небојша Деветак, Мирослав Цера Михаиловић, Живорад Недељковић Драган Јовановић Данилов, Рајко Петров Ного, Коља Мићевић и други песници.

Нешто мањи обимом, цветник шекспировског сонета отвара Јела Спиридоновић-Савић, а затвара Владимир Јагличић. Поред песника заступљених и избору петраркистичког сонета (Момчило Тешић, Мирослав Максимовић, Слободан Ракитић, Вито Марковић, Драгутин

Вујановић...), у важне представнике ове форме убрајају се: Десимир Благојевић, Владимир В. Предић, Радослав Војновић, Лука Хајдуковић, Бранислав Петровић, Мирјана Стефановић, Адам Пуслојић, Здравко Крстановић и Ђорђо Сладоје.

Сонети о сонету, аутопоетички записи о сонетној несаници и лирским недоумицама, заступљени су стиховима неколицине песника, почев од Ј. Ј. Змаја и његове шаљиве песме „Сонет”, па до истоименог остварења Зорана Костића. Док је строга формална датост била критеријум поделе у претходна два поглавља, антологичар у овом избору узима у обзир превасходно садржинска начела, и то образлаже на следећи начин: „Њихова аутопоетичка природа их чини посебним сонетима и као такви познати су још у 14. веку у Италији. Они су одбрана и апологија традиционалног петраркистичког сонета, чистог, изгласаног, суптилно хармонизованог, до горњег могућег прага озвучености. У сонету о сонету истиче се његов поетички аспект и напор да се овлада њиме.”

Ако је у претходна три одељка био превасходно антологичар истанчаног укуса, у наредном делу, посвећеном посебним сонетима, Часлав Ђорђевић је инаугуратор, класификатор и тумач до сада неевидентираних сонета који на различите начине деканонизују традиционалне облике. Истичући да је њихов број огроман, импозантан, Ђорђевић им налази и одговарајућа терминолошка решења, која често користе управо апаратуру књижевне теорије. Сонет с епилогом, сонет с прологом, надсонет, сонет у сонету, унутрашњи сонет, прстенести сонет, крњи сонет, накалемљени, набрајалица, цитатни, степенасти, само су неки од назива специјалних облика, евидентираних и именованих од стране Часлава Ђорђевића. Уколико бисмо вредновали поједине делове књиге *Српски сонети*, онда бисмо смело устврдили да су управо странице посвећене посебним сонетним облицима као спој инвентивног и иновативног, антологичаревог укуса и знања, „најоткривачкије”, те да као такве представљају највећи допринос ове, по много чему изузетно вредне и значајне књиге.

Док су као најзначајнији представници класичног сонета побројани неки песници затворених песничких структура, везаног стиха, и са посебним афинитетом према сонету (Коља Мићевић, Ненад Грујић, Милосав Тешић, који имају и велики број написаних сонета), међу ауторима посебних облика сретнемо и оне који нису декларисани као сонетисти, али који ипак познају овај облик и супротстављају се његовим канонима на различите начине: тако су се у сонетној звучној кутији нашли и стихови Васка Попе, Милана Дединца, Растка Петровића, Станислава Винавера, Милана Ђурчина, Светислава Стефановића, Владана Стојановића Заровавеља, Мирољуба Тодоровића, Ивана

Негришорца, Злате Коцић, Емсуре Хамзић, Милана Ненадића и других. Неки од сонетних облика део су већих циклуса или песничких збирки, те, истргнути из контекста, добијају сјај који је често био подређен вишем складу, а који сада не само да исијава из њих, већ и обогаћује семантички потенцијал старог поетског окружења. Такав је случај са Попином песмом „Пре игре”, која припада категорији глувог (безримног) сонета, који управо захваљујући одсуству риме, често остаје неуочен. Ипак, издвојен из циклуса *Игре*, он обилује новим значењским потенцијалом. Сличан је случај са песмом „Уз Потајник” Ивана Негришорца, која представља и „реп” песничке збирке *Поштајник*, али припада категорији сонета с репом јер, поред конвенционалних четрнаест, има и петнаести стих, придодат на крају песме.

Управо у оваквим, откривалачки изазовним и интерпретаторски сложеним, али надам се инспиративним деловима књиге *Српски сонети*, којих је, на читалачку радост, много, можемо уочити и својеврсну причу овог облика која се открива у безброј варијација и рачва у низ подоблика. Сонетна форма, убедљиво доказује Часлав Ђорђевић, није само стега и обруч који се не сме пробити, он је и стални изазов процесу реструктурирања, преодевања, потраге за новим темама и мотивима; често је он и (само)преиспитивање, испитивање граница поезије, кокетна игра са другим уметностима, посезање за визуелним, посебним знаковним или обликовним решењима која иду у правцу потпуног ослобађања ове форме. Винавер, на чијем је трагу Коља Мићевић, дао је телеграфски сонет, а Растко Петровић сијамски (срасли). Попут славних авангардиста, наши савременици који користе њихова искуства, али са временске дистанце од безмало читавог столећа (Винаверова *Мјећа* објављена је 1911, а Растково *Ошкровање* 1922), смели су у пародирању и превредновању традиционалних представа о сонету. Како Ђорђевићева антологија речито саопштава, међу иноваторима ове форме посебно се истичу Раша Перић, Мирољуб Тодоровић, Слободан Павићевић, Недељко Бабић, Крстивоје Илић и други песници.

Појмовник посебних сонета драгоцен је прилог антологији, јер, поред тумачења раније регистрованих облика сонета, даје и попис нових терминолошких решења и њихова исцрпна објашњења. Посебно је објашњен сонетни венац, који не налази место у антологији, јер приређивач сматра да би увођење оваквих, „макросонетних” структура, нарушило стање међусобно успостављених равнотежа у књизи, да би напросто угушило и потиснуло краће форме. Ипак, брижљиво су у Појмовнику побројани састављачи сонетних венаца.

Своје богато антологичарско искуство, стечено приређивањем *Антологије српске боемске поезије* (1989, друго, допуњено издање под на-

зивом *Бунџовници и аџостџоли* објављено 2006) и антологија *Песме великих боема* (1990), *Срце на олџару* (избор из поезије инспирисане српским храмовима, 1999), те *Тамно срце – срџске елеџије* (2006), преточио је Часлав Ђорђевић у *Срџски сонети*, цветник који се, колико тематско-мотивским, окреће и формалним поетским питањима. На теоријском знању и богатој поетској грађи засновао је избор који унеколико прати канонске вредности српске поезије, али често намеће свој, јасно дефинисан и истанчаним књижевним укусом руковођен, суд, суд искусног и, послужимо се једним исидоријанским, у наведеном случају применљивим придевом, срчаног антологичара.